Εκδοτικές δραστηριότητες στο πλαίσιο του Μεταπτυχιακού Προγράμματος «Μετάφραση – Μεταφρασεολογία» του Πανεπιστημίου Αθηνών

Αναστασία Αντωνοπούλου

Πανεπιστήμιο Αθηνών

Abstract

The paper presents the Inter-Faculty Postgraduate Programme "Translation-Translatology" of the University of Athens, describing its organisation, structure and objectives. In the main part, the paper focuses on the presentation of a major aspect, the publishing activities, in which the Programme is vigorously involved since its foundation, given the fact that the content of the translation seminars constitutes a material suitable to be published. In the 14 years of the Programme's operation more than 40 books have been published, all of them literary translations from and into the five languages of specialization: English, French, German, Italian and Spanish. Through these activities in the area of publishing, the Programme targets at the creation of an open and fruitful collaboration between the university and the publishing sector, as well as at the support of the translation team and the achievement of a constant enhancement in the educational process, since the idea of the publication of their projects urges postgraduate students to work more actively and responsibly for the implementation of their ambitions.

Λέξεις κλειδιά: ΠΜΣ Μετάφραση - Μεταφρασεολογία ΕΚΠΑ, Διάρθρωση Προγράμματος, Κατάρτιση Μεταφραστών, Εκδοτική Δραστηριότητα, Σύνδεση Πανεπιστημίου – Αγοράς, Ομαδική Μετάφραση

Αγαπητοί και αγαπητές συνάδελφοι, αγαπητοί και αγαπητές φοιτητές και φοιτήτριες, κυρίες και κύριοι, θα ήθελα κι εγώ από τη μεριά μου να χαιρετίσω τη σημερινή διοργάνωση, να εκφράσω τη χαρά μου που βρίσκομαι εδώ και να ευχηθώ αυτή η πρωτοβουλία να έχει συνέχεια, εφόσον έχω την πεποίθηση ότι το μέλλον ανήκει στην εξωστρέφεια και στις δημιουργικές συνεργασίες. Έρχομαι τώρα στο θέμα μου, που είναι η παρουσίαση του Διατμηματικού Μεταπτυχιακού Προγράμματος «Μετάφραση - Μεταφρασεολογία» του Πανεπιστημίου Αθηνών.

Θα παρουσιάσω πρώτα εν συντομία την ιστορία, τη διάρθρωση και τους εκπαιδευτικούς στόχους του Προγράμματος, για να εστιάσω στη συνέχεια σε μια συγκεκριμένη πτυχή του, στην εκδοτική δραστηριότητα. Το Μεταπτυχιακό

Πρόγραμμα «Μετάφραση – Μεταφρασεολογία» λειτουργεί από το 1998, συμπληρώνει δηλαδή φέτος 14 χρόνια λειτουργίας, μια καλή στιγμή για συνολική αποτίμηση και απολογισμό. Αρχικά και για πέντε έτη το πρόγραμμα λειτούργησε ως ΕΠΕΑΕΚ, δηλαδή ως επιδοτούμενο από την Ευρωπαϊκή Ένωση. Το πρόγραμμα τελεί υπό την αιγίδα του Τμήματος Γαλλικής Γλώσσας και Φιλολογίας του Πανεπιστημίου Αθηνών. Εμπνεύστρια του όλου εγχειρήματος ήταν η ομότιμη πλέον σήμερα καθηγήτρια κ. Τατιάνα Τσαλίκη – Μηλιώνη, στην οποία το Πρόγραμμα οφείλει πολλά, εφόσον η ίδια εκτός από ιδρύτρια υπήρξε και επί σειρά ετών διευθύντρια του Προγράμματος στηρίζοντας και από αυτή τη θέση με τον καλύτερο τρόπο τη θεμελίωση και την πορεία του. Το Πρόγραμμα είναι διατμηματικό με συνεργαζόμενα τμήματα αυτά της Γαλλικής, Αγγλικής και Γερμανικής Φιλολογίας του Πανεπιστημίου Αθηνών. Απονέμει μεταπτυχιακό δίπλωμα ειδίκευσης, ισότιμο με το διεθνές Master. Πρέπει, όμως, να πούμε ότι ως το 2008 το Πρόγραμμα ήταν και Διαπανεπιστημιακό, σε συνεργασία με το τμήμα Ιταλικής Γλώσσας και Φιλολογίας του Αριστοτελείου Πανεπιστημίου Θεσσαλονίκης, το οποίο περιλαμβάνει και κατεύθυνση Ισπανικής Φιλολογίας. Έτσι για μεγάλο διάστημα οι κατευθύνσεις του Προγράμματος ήταν πέντε. Πρόκειται για ένα Πρόγραμμα που απευθύνεται κατά κύριο λόγο σε αποφοίτους φιλολογιών των ξενόγλωσσων τμημάτων, αλλά και της ελληνικής φιλολογίας, χωρίς να αποκλείονται και απόφοιτοι άλλων ειδικοτήτων.

Ο σκοπός του Προγράμματος είναι διττός:

1) Η κατάρτιση εξειδικευμένων μεταφραστών, ικανών να ανταποκριθούν στις αυξημένες σύγχρονες απαιτήσεις, προσφέροντας υψηλής ποιότητας υπηρεσίες στον χώρο των εκδόσεων στην Ελλάδα και το εξωτερικό, αλλά και σε άλλους οργανισμούς ή υπηρεσίες.

2) Η παραγωγή νέας γνώσης και μεθόδων στο χώρο της Μεταφρασεολογίας, η επέκταση και εμβάθυνση του θεωρητικού στοχασμού πάνω στη μετάφραση, με πρακτική συνέπεια τη δημιουργία νέων επιστημόνων – μεταφρασεολόγων, ικανών να στελεχώσουν τμήματα μεταφραστικών σπουδών.

Ο σχεδιασμός του προγράμματος σπουδών στηρίχτηκε στη μελέτη των αντίστοιχων προγραμμάτων πανεπιστήμιων της Ευρώπης. Πραγματοποιήθηκαν διερευνητικά ταξίδια από διδάσκοντες–μέλη ΔΕΠ του Προγράμματος σε Αγγλία, Γαλλία, Γερμανία, Ιταλία και Ισπανία, οι οποίοι ενημερώθηκαν συστηματικά από τους εκεί υπευθύνους των πανεπιστημιακών τμημάτων μεταφραστικών σπουδών και σύναψαν συμφωνίες συνεργασίας μαζί τους. Προσκλήθηκαν πάνω από 20 καθηγητές πανεπιστημίων του εξωτερικού, ανάμεσά τους και πολύ γνωστά ονόματα του χώρου, όπως οι J. R. Ladmiral και Michel Ballard από τη Γαλλία, οι Jörn Albrecht και Eugenio Coseriu από τη Γερμανία, ο Leon Burnett από την Αγγλία και ο Vicente Fernandez από την Ισπανία, για να αναφερθώ μόνο σε κάποια από αυτά. Το ενδιαφέρον σε αυτές τις προσκλήσεις ήταν ότι δεν επρόκειτο για διαλέξεις γενικού χαρακτήρα, αλλά για κανονικά τετράωρα σεμιναριακά μαθήματα με τους μεταπτυχιακούς φοιτητές.

Η διάρθρωση του Προγράμματος Σπουδών είναι διμερής βασιζόμενη στη σύζευξη της θεωρίας με τις πρακτικές εφαρμογές της και χωρίζεται σε

- θεωρητικά μαθήματα (όπως «Μεθοδολογία της Έρευνας», «Θεωρία, Μεθοδολογία και Ιστορία της Μετάφρασης», «Κειμενογλωσσολογία», «Εισαγωγή στην Πληροφορική», «Ευρωπαϊκή Λογοτεχνία») και σε
- εργαστήρια, άσκηση δηλαδή στη μετάφραση. Τα εργαστηριακά μαθήματα έχουν ίδια βαρύτητα με τα θεωρητικά, εφόσον είναι σαφής ο προσανατολισμός του

Προγράμματος στις πρακτικές εφαρμογές. Η μεταφραστική άσκηση καταλήγει συχνά σε έργο κατάλληλο για έκδοση από Έλληνες και ξένους εκδότες.

Αυτό – η άμεση σύνδεση με τον εκδοτικό χώρο – ανήκει στις σπουδαίες καινοτομίες του Προγράμματος και έχει αναγνωριστεί ως τέτοια μέσα και έξω από το Πανεπιστήμιο. Ήδη από την πρώτη διετία της λειτουργίας του Προγράμματος είχαμε τις πρώτες εκδόσεις, οι οποίες αυξάνονταν συστηματικά όσο περνούσε ο καιρός. Ας μιλήσουμε με αριθμούς. Σήμερα, μετά από 14 χρόνια λειτουργίας, έχουμε 40 εκδομένους τίτλους, 40 εκδομένα βιβλία, μεταφρασμένα από τις πέντε ευρωπαϊκές γλώσσες που ανέφερα στην αρχή, και είναι όλα προϊόντα των εργαστηριακών μας μαθημάτων, συνεργασίας δηλαδή των μεταπτυχιακών φοιτητών με τον εκάστοτε υπεύθυνο διδάσκοντα. Σε αυτόν τον αριθμό των αυτοτελών εκδόσεων πρέπει να προστεθούν και οι μεταφραστικές μας συνεργασίες σε συλλογικούς τόμους και σε λογοτεχνικά περιοδικά, καθώς και η μετάφραση ενός θεατρικού έργου που έχει ανέβει σε αθηναϊκή θεατρική σκηνή. Τέλος, πρέπει να αναφέρω και έναν αρκετά μεγάλο αριθμό έτοιμων μεταφρασμένων βιβλίων που περιμένουν τη σειρά τους για έκδοση, η οποία καθυστερεί λόγω της οικονομικής κρίσης που ως γνωστό έχει πλήξει τις εκδόσεις. Η εκδοτική δραστηριότητα του Προγράμματος αφορά σχεδόν όλα τα λογοτεχνικά είδη: ποίηση, μυθιστόρημα, διήγημα και δοκίμιο, ενώ κάποιες από τις εκδόσεις αφορούν θεωρητικά κείμενα για τη μετάφραση καθώς και εργαλεία για τον μεταφραστή. Θα αναφερθώ ενδεικτικά μόνο σε κάποιους από τους συγγραφείς που μεταφράστηκαν και συμπεριλαμβάνονται στη λίστα των εκδόσεών μας. Ξεκινώντας από τους Φλωμπέρ, Ουγκώ και Μπαλζάκ, περνώ στους Ουγκαρέτι και Μοράβια για να φθάσω στους Σίλερ, Ρίλκε, Σνίτσλερ, Όσκαρ Ουάιλντ και Ορτέγκα. Έτσι, φαίνεται, πως το Πρόγραμμα έχει αφήσει το αποτύπωμά του όχι μόνο στην εδραίωση

και στην προώθηση των μεταφραστικών σπουδών στην Ελλάδα, αλλά και στο χώρο των εκδόσεων.

Μιλώντας για εκδοτική δραστηριότητα στο πλαίσιο ενός Πανεπιστημιακού Μεταπτυχιακού Προγράμματος θα ήθελα αναφερθώ σε τρεις σχετιζόμενους με το ζήτημα προβληματισμούς:

1. στη σύνδεση του πανεπιστημίου με την αγορά
2. στο θέμα της ομαδικής μετάφρασης
3. στη σημασία της προοπτικής της έκδοσης για την εκπαιδευτική διαδικασία

Για το πρώτο θέμα. Ανήκω σε μια γενιά, η οποία στη νεότητα της αμφισβήτησε έντονα τη σύνδεση του πανεπιστημίου με την αγορά. Ωστόσο, πολλά έχουν αλλάξει από τότε και σήμερα δεν νομίζω ότι αμφισβητεί κανείς την αναγκαιότητα της εξωστρέφειας του πανεπιστημίου και του ανοίγματός του στην κοινωνία, στους φορείς και την αγορά. Το πανεπιστήμιο δεν μπορεί να είναι ένας αποκομμένος χώρος στοχασμού και παραγωγής γνώσης φυσικά και αυτό, αλλά όχι μόνο. Σημασία λοιπόν έχει όχι να στρέφουμε τα νώτα στην αγορά αλλά να δημιουργούμε ως Πανεπιστήμιο τις προϋποθέσεις και τις συνθήκες για σχέσεις ποιότητας. Μιλάμε για σχέσεις όπου σαφώς το Πανεπιστήμιο δεν υποδουλώνεται στην αγορά και δεν υποχωρεί στις πιέσεις της, αλλά εμφανίζεται δυναμικά με αταλάντευτες θέσεις. Πρέπει να αναγνωριστεί στο Πρόγραμμα «Μετάφραση - Μεταφρασεολογία» ότι υπήρξε ως προς αυτό το θέμα πρωτοπόρο στον χώρο των ανθρωπιστικών σπουδών. Είχαν προηγηθεί πρωτοβουλίες άλλων Προγραμμάτων, αλλά ήταν όλες τεχνολογικής ή θετικής κατεύθυνσης. Το Πρόγραμμα βγήκε δυναμικά στον εκδοτικό χώρο με τις ομαδικές μεταφράσεις, οι οποίες με τη σειρά τους αποτέλεσαν το διαβατήριο για τους αποφοίτους μας ώστε να συνεργαστούν πλέον ατομικά ως μεταφραστές οι ίδιοι με εκδοτικούς οίκους. Σήμερα ένας μεγάλος

αριθμός αποφοίτων του Προγράμματος όλων των κατευθύνσεων δραστηριοποιείται στον εκδοτικό χώρο, κάποιοι από αυτούς με ιδιαίτερη επιτυχία, και αυτό είναι η μεγαλύτερη χαρά και επιβράβευση για όλη την προσπάθεια που έχει καταβληθεί ως σήμερα. Στο ερώτημα, αν έχουν γίνει τα πάντα σε αυτόν τον τομέα, η απάντηση είναι όχι. Τα σχέδια του Προγράμματος για το μέλλον είναι μεγαλύτερη συνεργασία, κατά νου έχω προσωπικά το μοντέλο της Γερμανίας και συγκεκριμένα του πανεπιστημίου του Düsseldorf, όπου η συνεργασία των Τμημάτων Μετάφρασης με τους εκδότες είναι στενή, οι πτυχιακές εργασίες των φοιτητών αποτελούν αυτονόητα και απρόσκοπτα υλικό έκδοσης και, κυρίως, οι εκδότες αναζητούν απευθείας στα τμήματα αυτά τους μελλοντικούς μεταφραστές-συνεργάτες τους. Τα μεγέθη είναι σαφώς διαφορετικά, αλλά κατ' αναλογίαν μπορούν να συμβούν και εδώ αντίστοιχα πράγματα.

Για το δεύτερο θέμα, τώρα, της ομαδικής μετάφρασης. Η ομαδική μετάφραση είναι μια πρακτική που ασκείται στο εξωτερικό, φυσικά ασκείτο και στην Ελλάδα πριν από το Πρόγραμμα, σε περιορισμένη, ωστόσο, έκταση. Πιστεύω ότι ως Πρόγραμμα Μεταπτυχιακών Σπουδών συμβάλλαμε, αν όχι στην καθιέρωση της ομαδικής μετάφρασης, σίγουρα στην αποδόμηση μιας προκατάληψης, σύμφωνα με την οποία η συλλογική μετάφραση ήταν εκ προοιμίου υποδεέστερη, συγκρινόμενη με την ατομική. Στις πρώτες εκδοτικές απόπειρες οι εκδότες ήταν συχνά διστακτικοί και καχύποπτοι, κάποιοι έλεγαν: «πολύ καλή δουλειά, αλλά μήπως να μη βάζαμε τόσα ονόματα στη θέση του μεταφραστή, μήπως θα ήταν καλύτερο να έμπαινε μόνο το όνομα του επιμελητή;» Επιμείναμε, και όλα τα βιβλία μας εκδόθηκαν με όλα τα ονόματα των συμμετεχόντων. Η δυσπιστία υποχωρούσε σιγά-σιγά και το παράδειγμά μας των ομαδικών μεταφράσεων βρήκε μιμητές.

Μια ομαδική μετάφραση – έτσι έχει δείξει η εμπειρία – μπορεί να έχει εξαιρετικά αποτελέσματα αρκεί να τηρηθούν κάποιες προϋποθέσεις. Κατά τη γνώμη μου δύο είναι οι βασικότερες από αυτές: α. να προσδιοριστούν εξ αρχής από τον συντονιστή της ομάδας, εν προκειμένω τον καθηγητή, οι μεταφραστικές αρχές βάσει των οποίων θα εργαστεί η ομάδα και β. να υπάρχει στο τέλος αρκετός χρόνος για αναθεώρηση και διόρθωση. Με την τήρηση αυτών των δύο προϋποθέσεων αποφεύγεται ο μοναδικός, ίσως, κίνδυνος που ελλοχεύει και είναι η ανομοιογένεια ύφους στο μετάφρασμα.

Περνάω στην τρίτη και τελευταία παράμετρο, στη σημασία της προοπτικής της έκδοσης για την ίδια εκπαιδευτική διαδικασία. Ένα πολύ ενδιαφέρον άρθρο, αναφορικά με αυτό το ζήτημα έχει γράψει η συνάδελφος, κ. Μαρία Παπαδήμα, με τίτλο «Ομαδική μετάφραση, ομαδική έκδοση: από τη θεωρία στην πράξη». (2010). Βασιζόμενη σε αυτό το άρθρο και προσθέτοντας στοιχεία από τη δική μου εμπειρία θα ήθελα να κλείσω με κάποιες σχετικές επισημάνσεις. Στο εργαστηριακό μάθημα της λογοτεχνικής μετάφρασης, που έχει προοπτική την έκδοση, συμβαίνει μια ριζική αλλαγή της παραδοσιακής σχέσης «διδάσκοντα-εκπαιδευόμενου». Είναι ίσως η μοναδική μορφή μαθήματος όπου ο φοιτητής γίνεται, και πρέπει να γίνει, πρωταγωνιστής, ενώ ο ρόλος του διδάσκοντα επικεντρώνεται σε αυτόν του συντονιστή, του ρυθμιστή και του τελικού αξιολογητή. Η ομαδική μετάφραση θα ήταν, έτσι, δυνατόν να παρομοιαστεί με τη λειτουργία μιας ορχήστρας. Το μάθημα, που είναι εξ αρχής οργανωμένο ως εκδοτικό σχέδιο και όχι ως απλή άσκηση για βαθμολογία, έχω την πεποίθηση ότι είναι προσφορότερο και αποτελεσματικότερο για την όλη εκπαιδευτική διαδικασία υπό την έννοια ότι αυξάνει το βαθμό προσοχής, ευθύνης και δημιουργικότητας των συμμετεχόντων. Αν ο στόχος ενός Μεταπτυχιακού Προγράμματος είναι η εκπαίδευση μεταφραστών, τότε τα

εργαστηριακά μαθήματα με την δομή και την οργάνωση ενός εκδοτικού σχεδίου πρέπει να αποτελούν αναπόσπαστο μέρος του προγράμματος σπουδών.

Σας ευχαριστώ θερμά για την προσοχή σας

Βιβλιογραφικές αναφορές

Παπαδήμα Μ. (2010): «Ομαδική μετάφραση, ομαδική έκδοση: από τη θεωρία στην πράξη». In Μπατσαλιά Φ., Σιδηροπούλου Μ. και Αντωνοπούλου Α. (επιμ.). *Οι μεταφραστικές σπουδές σήμερα. Πρακτικά ημερίδας του ΠΜΣ Μετάφραση Μεταφρασεολογία*, Αθήνα: ΔΠΜΜ Μετάφραση Μεταφρασεολογία ΕΚΠΑ, 77 – 87.